

ЧАСТИНА ШОСТА ОСОБИСТИЙ ДЕНЬ ІНТЕЛІГЕНТА

Частина ця остання..

Ви бачили мого героя з дня його народження. Більш того — ви були присутні при його народженні... Ви бачили його в добу щасливого ясного дитинства, трохи неспокійного підлітства, трохи бурхливої юности з її першим коханням і першим д-ром Кацем, з її роботою і байдикуванням.

Потім ви бачили молодого, повного прекрасних прагнень та кипучої енергії мужчину. Ви були присутні при урочистій події — з'єднанні його навіки з подругою життя. Ви бачили його заслужений успіх і незаслужені катастрофічні провали. Ви його бачили громадянином республіки за Тимчасового Уряду, потім РРФСР днів військового комунізму, потім гетьманства, потім УНР, потім Єдиної Неділимої, потім.. словом — громадянином багатьох республік і багатьох навіть незрозумілих форм державної організації. Ви бачили, що всюди мій герой був насамперед — льояльний, льояльний і льояльний... Врешті, в попередній частині ви бачили, які блискучі наслідки мала льояльність мого героя для радянської держави і бачили, — сумна картина — прикре видовисько невизнання мого героя, що поділив таким чином долю багатьох (але ще не всіх), подібних до нього, героїв. Не варто улещувати себе даремними надіями: наслідки цього невизнання — довгочасні. Дуже довгочасні. Я персонально так гадаю, що вони — конечні для мого героя... І коли картина не закінчилася на п'ятій частині, то це лише тому, що режисер уважав за потрібне показати вам — людину... Ви її бачили й раніш? Так, звичайно, але ж увесь час обов'язково мій герой був громадянином і виявляв себе і соціально... І режисер вам хоче показати ті години в житті мого героя, коли у нього нема нічого, крім своїх власних, хай вузеньких, але найбільше цінних переживань та відчужень...

Це власне кажучи, навіть не "день", а лише вечір — стислий і сконцентрований, як і вся ця чудна картина, що має показати протягом двох годин тридцять п'ять років життя мого героя. Картина закінчується. Лишилася одна частина. Картина майже закінчилася... І давно вже я чую голоси, бачу жести, що свідчать, що, ви, мій читачу, пізнали мого героя. Я переконаюся, що ви знаєте його давно, що ви бачили його і на руках у няньки, і в школі, і в армії, і по всіх республіках, і зараз, за радянської влади... І я чую вже поодинокі незадоволені голоси, що обвинувачують режисера за непотрібність, нецікавість картини: навіщо показувати те, що всім відоме?.. Я не можу навіть виправдати режисера тими міркуваннями, що якраз це й є трудніше за все: цінність роботи не завжди вимірюють її трудністю. — Можливо, що виправданням буде таке міркування: бути знайомим — це ще не значить знати. І я, крім того, гадаю, що знати треба, насамперед, свого сусіда у кімнаті, в трамваї, на службі, — того, з ким зустрічаєшся щодня... Ще є кілька думок, але — це на кінець.

А тепер — дивіться на останню картину!

Ясний, соняшний день. Людна, радісна вулиця. З дверей установи виходить Інтелігент з портфелем під пахвою. Спинився і поволі похмуро подивився навкруги... Потемнів літній соняшний день. Затихла і спохмуріла вулиця, наповнена похмурими людьми, що ледве-ледве йдуть...

Буття визначає свідомість. А стан свідомости визначає сприймання світу. І інколи буває дуже сумно...

Інтелігент засмучений пішов вулицею.
Дружина Інтелігента чекає чоловіка на обід. Настрій бадьорий, нетерплячий.

Бо хто ще на світі може вірити в успіх чоловіка з такою безперечною, як його вірна дружина?

Дружина кинулася назустріч чоловікові. Інтелігент входить сумний, як пожарище. Дружина збентежена.

Інтелігент мовчить. Кидає портфель десь осторонь і сідає за накритий стіл. Марія Савівна не наважується спитати, боязко поглядає на чоловіка. Інтелігент нетерплячим і сердитим жестом штовхнув тарілку, щось коротко вимовив. Дружина кинулася до дверей, гукнула і йде на місце, так само боязко, скося поглядаючи на чоловіка.

Інтелігент сидить похнюпившись, непорушно. Робить вигляд, що не помічає поглядів дружини.

Але, звичайно, він їх помічає. І вони починають дратувати його. Це зрозуміло.

Інтелігент барабанить пальцями по столу, дивиться вбік. Робить байдужий вигляд. Згортає й розгортає серветку. Починає щось насвистувати, бере виделку і ручкою її, з виглядом дуже байдужим, щось пише на скатерті. Досягає максимуму в пануванні над собою: з безжурним обличчям, як у турка під час кейфу, відкинувся на спинку стільця, насвистує щось веселе, відбиваючи такт черевиком, пальцями і похитуванням голови...

Дружина все одно збентежена і поглядає на чоловіка боязко. Інтелігентові раптом уривається терпець. Розлютувався, грюкнув обома кулаками по столу і люто звертається до дружини з запитанням...

Цілком зрозумілим, звичайно: якого вона, власне, чорта на нього витріщилася?.. Пам'ятаєте, дорогий читачу, маленьку дівчинку на кучугурі піску, що була повинна в жіночому ґріху — в незнанні міри доброму?..

Отже, кохання й співчуття — речі хороші, що й казати, але тактовність, що вся є — почуття міри — краще.

Навіть кохаючи — не варт лізти в кохану душу. Річ у тому, що скидати чобіт ми не вміємо. Ми живемо в атмосфері постійного холоду, і наші чоботи стали частиною нашого тіла...

Марія Савівна здивована, мовчить, лупає очима. Інтелігент зникнув. Пояснює свій гнів голодом. Знову жестикуляція з участю тарілок...

Служниця приносить суп. Дружина робить їй зауваження. Інтелігент також вимовив щось уразливе...

Я не скажу, що служниця чимсь винна. — А хіба мій герой винний? Хіба так уже легко знайти винного в багатьох випадках, коли людину ображають?

Дружина насипає в тарілку суп. Інтелігент підводиться. Дружина з готовністю, услужливо просить не турбуватися. Хапаючися кінчає з супом, іде до буфету, приносить графін та чарку. Виявляє якнайбільше піклування, підсовує закуску тощо.

Інтелігент п'є, кривиться, закусує. Наливає другу чарку, п'є, ще більш кривиться. Береться до супу. Покуштував. Ще раз скривився. Посолив. Знову покуштував, знов посолив дуже щиро. Ще раз покуштував і конче розгнівався: пересолив. Різко відштовхнув тарілку, кинув ложку. Злий. Обурений. Страждає. З одчаєм наливає собі третю чарку й п'є. Скочив, кілька секунд не знає, як вилити гнів. Схопив серветку, розмахнувся з усієї сили і — впустив слабенько тут же на свою тарілку. З безнадійним, змученим і злим обличчям махнув рукою і втік з-за столу.

Марія Савівна, пригнічена, розгублена, сидить за столом і страждає. Швидко моргає очима. Входить служниця. Марія Савівна було накинулася на неї, але раптом махнула рукою й знову впала на стілець.

Завіщо? Невже за співчуття — таке природне, таке прекрасне і т. д.? Так! — Саме за те. Це інколи заслуговує на кару.

Ще раз скажу: розуміння дорожче за кохання. Особливо — за жіноче. Особливо — за отаке...

Інтелігент у себе в кімнаті з одчаєм ходить з кутка в куток. Спинився. Подивився через плече на двері.

Двері трохи відчиняються. В дверях — обличчя Марії Савівни, — несміливе й ніякове.

Інтелігент знизав плечима, Марія Савівна несміливо підходить. Спинилася на певному віддаленні. Дивиться. Вичікує...

Інтелігент раптом повертається до неї й починає розказувати — сердито й коротко...

Це — відоме психологічне явище, в такі моменти ми не говоримо, а кидаємо, шпурляємо всім тим, що нагромадилося в душі. Це явище слід би назвати розвантаженням у порядку: "на! удався!!". Не знаю, чи така назва матиме досить науковий вигляд, але вона науково точна...

Мій герой розказує:

Товариш, якому відати належить, з виглядом тупим і сердитим повертає Інтелігентові його зшиток.

Резолюція на зшиткові: "*Скарга безпідставна*"...

Викинув. — Тепер слідкуйте за реакцією. — Мій герой раптом зм'як. Настрій слізливий, хочеться співчуття й сентиментів... Словом — цілком природна реакція, цілком зрозуміла...

А тепер — прошу — зверніть увагу на дружину...

Вона стурбована більш ніж раніш. Це вже — реальна тривога. Жінки незрівняно реальніші від нас, чоловіків. — Отже, реальність небезпеки зміцнила настрій Марії Савівни.

Ви можете також помітити, як раптом, явно зникло її співчуття по чоловіка: — Чому? — Перше: маємо явище витиснення емоціями, народженими реальною небезпекою, тих емоцій, що їх коріння — в глибині персонального ставлення.

Це витиснення у жінки відбувається надзвичайно легко, в результаті отого самого реалістичного характеру її психіки. І даремно чоловіки на це ображаються: ця особливість — натуральна для жінки. Нарешті — це зовсім не так уже погано...

Друга причина формулюється коротко й догматично, коли ви, товаришу-мужчино, розбиті, розчавлені, переможені — не йдіть до жінки. Особливо до тієї, що вас любить... "Із щитом, чи на ньому" — це найяскравіша в історії проява жіночої суті.

Марія Савівна обмірковує справу. Думки виразно стають щораз тривожніші. Марія Савівна сплеснула долонями й звернулася до Інтелігента.

Звичайно — цілком реальні передбачення...

Рука начальника, озброєна товстим червоним олівцем, шукає в списку співробітників прізвище Інтелігента. Знайшла і викреслила...

Я не знайомив вас досі з моїм героєм офіційно. Ви знаєте все його життя, але не знаєте першого пункту його анкети: ім'я, по батькові, прізвище...

Я і не буду вас знайомити. Кожен з вас сам знає цей перший пункт. Я не протестуватиму, коли відповідей буде стільки, скільки читачів...

Словом, Марія Савівна сконкретизувала свої острахи і в сконкретизованому вигляді виклала їх моєму героєві, з безпосередністю, що теж являє собою одну з розповсюджених жіночих ознак... Така безпосередність, з'єднана з твердістю, звичайно, річ, що заслуговує на всіляку пошану. Результати можете бачити...

Інтелігент остаточно втратив рівновагу. Ряд безпорадних жестів — гнів, страждання, розпач, безсилля. Схопився руками за голову, кинувся в фотель. Схоплюється, ступає кілька кроків по кімнаті. Раптом повертається до дружини. Простягає обидві руки, щось говорить з гіркою доганою. Не договорив, знову повернувся спиною, знову схопився руками за голову. Розпачливий жест рукою в бік дружини: "залиш мене самого!.."

Бачили? — Поведінка, що заслуговує на всіляку пошану, — зовсім не завжди має хороші наслідки.

Мій герой переживає дуже складний настрій. Він, стурбований реальними передбаченнями дружини, бо й сам про них думав давно. Це ж — зрозуміла річ, зрозуміла для всіх, крім... дружини... Мій герой справедливо обурений і ображений: так просто ж було їй зрозуміти, що говорити про це — груба нетактовність. Він мав цілковите право чекати на співчуття, на ласку, на заспокоєння...

І ще раз скажу: розуміння дорожче за кохання...

І ще раз скажу: не йдіть до жінки, коли ви переможені...

Особливо — не йдіть до жінки, що вас кохає... Все це я повторюю для того ще, що хоч би ви прочитали сто "Інтелігентів", все одно ви на ці істини на практиці не зважатимете. Не тому, звичайно, що ви тупі й зрозуміти не можете, а тому, що не можна людину переконати в тім, у що вона вірити не хоче...

Куди ж іти? — Це ви запитуєте... А хіба обов'язково треба йти? — Це я запитую...

Коли треба — ідіть до жінки. Кажуть люди давно, що за найкращого товариша для чоловіка може бути лише жінка...

Шукайте. — Чи знайдете? — Мабуть, ні. Саме тому — шукайте. Беріть приклад з мого дорогого героя.

Марія Савівна схвильована й ображена...

Річ проста: говорять і навіть думають вони приблизно однією мовою, але відчують — цілком різно. Оце й є причина...

Ми ставимося до нашого мислення з величезною офіційною повагою. Ми часто буваємо щиро переконані, що наш хазяїн — мозок. — Це тільки тому, що в нас його ще мало. Так мало, що дуже багатьом вдається впевнити себе, що його багато. Не вірте навіть собі в цьому. — Це небезпечна помилка...

Більшість людей процес відчуття називають здебільшого "думання". Чи звернули ви увагу на те, як надзвичайно часто ми чуємо навколо себе слова: "я думаю". Можна подумати, що ми живемо вже в справжньому світі розуму. Не вірте. Дев'ятсот дев'яност дев'ять чоловіка з тисячі думають дуже рідко. Але вся тисяча постійно, безперервно щось та відчуває...

Тільки три стихії здатні створити спільну мову почуттів: страх, пристрасть, голод... Відома річ, давно відома, але практичних висновків робити з неї люди не хотять. Тим гірше. Проте — товкти воду в ступі як відомо, багато хто вважає за роботу благородну... Мій герой — не сам. Далеко не сам!

Інтелігент кинувся в крісло спиною до дружини. Кинув голову на спинку. Знову махнув рукою: "йди!" Дружина було ступила крок вперед. Зупинилася. Тихо обернулася й глибокозасмучена і ображена вийшла з кімнати...

ХМАРКА

Цей епізод, що має назву остільки поетичну, можливо, здається вам трохи несподіваним. Не поспішайте з висновками, хоч вони й очевидні. Правильніше — не поспішайте з висновками саме тому, що вони очевидні. Очевидність часто буває річ дуже непевна.

Інтелігент підвівся. Коротко глянув на двері. Трохи потягнувся, поправив піджак, подивився на годинник.

Підійшов до дзеркала, поправив краватку, нахилився ближче до дзеркала, подивився на ніс. Ніс блищить.

Інтелігент бере на пухівку пудри. Ударив злегка пальцем по пухівці і збив зайву пудру. Хмарка пудри повільно сідає на долівку.

Інтелігент дбайливо пудрить ніс і підборіддя. Марія Савівна в спальні сидить у кріслі з хусточкою біля очей. Витерла очі й ніс, підійшла до туалетного столика.

Марія Савівна бере на пухівку пудри. Ударила злегка пальцем по пухівці й збила зайву пудру. Хмарка пудри повільно сідає на долівку.

Марія Савівна дбайливо пудриться перед дзеркалом.

Інтелігент перед дзеркалом одягає капелюха. Ще раз пильно оглянув себе, поправив краватку. Провів рукою по щоках.

Марія Савівна мастить помадкою губи. Раптом обернулася вбік дверей.

В дверях стоїть Інтелігент з дуже драматичним виразом обличчя й всієї постаті. Коротко вимовив щось, вийшов і рішуче зачинив двері.

Марія Савівна здригнула. Інтелігент виходить з парадних дверей. З усієї сили грюкнув дверима.

На туалетному столику Марії Савівни задримали порцелянові та скляні дрібниці. Один тонкий високий флякончик впав.

Марія Савівна здригнула ще раз і знову притиснула хусточку до очей.

Інтелігент рішучою ходою йде вулицею...

Ну — ось... Висновки з цього всього такі очевидні, що я їх і робити не буду. Висновки ці цілком неправильні. Чи знайомий вам вираз: "розгойдувати життя, як гойдалку"? — Звичайно, ні, бо його ще ніде не надруковано...

Уявіть собі, що у вас в кишені повно червінців та всякої іншої валюти, і що ви — один у самому центрі пустелі Сагари, і що вам страшенно хочеться їсти й пити. — Ви, напевно, будете незадоволені. Уявіть собі, що ви зовсім не в Сагарі, а в звичайному нормальному місті, і що вам дуже хочеться їсти, і що в кишенях у вас порожньо. Ви, напевно, теж будете незадоволені... Другий тип незадоволення має ознаку масовості і тому поширюється й на мого героя... Економічна термінологія чудово годиться і для нашого психічного життя. Звичайно — це не поетично, але я, на щастя, не поет (між іншим, як приємно, знайомлячися з новим видавництвом і відповівши "ні" на схвильоване запитання голови правління: "ви, сподіваюсь, не поет?", — чути полегшення зідхання і бачити, як зникає тривога з симпатичних очей голови правління!). — Купівля, продаж, валюта, ціна, зиск, збиток, криза перепродукції та збуту, вишукування ринку і т.д. — все це чудово придатне для визначення основних проявів нашого психічного життя в наших взаєминах з нашими близькими...

Як відомо — цінність речі не є щось абсолютне. В людській психіці, напр., радість розцінюється дуже низько, і ділитися нею ми згодні з ким завгодно: з кондуктором трамваю, з дружиною, з бухгалтером установи, куди ви прийшли по гонорар, і з хазяйкою яток з цигарками... Всяке ж паскудство, навпаки, розцінюється дуже дорого. — І в цім разі

трапилася досить звичайна річ: Марія Савівна не дала моему героєві тієї ціни, що він назначив за свій товар.

Всякі розумові елементи істоти людської теж мають розцінку найрізноманітнішу. Власні такі елементи у тих, у кого вони з'являються лише коли-не-коли, — дуже високо. Чужі — лише зрідка розцінюються дуже високо. — Отже, Марія Савівна теж не одержала зазначеної ціни...

При чому тут "розгойдування життя, як гойдалки"? — Зараз... Річ у тому, що є ще й третій тип незадоволення з життя. Це тоді — коли не тільки валюти немає, але й купувати нічого. Коли крамареві не то що не дають потрібної ціни, але й товару у нього немає...

А процес купівлі-продажу — це все життя. Кожну секунду ми щось продаємо. В дану хвилину, наприклад, я продаю себе вам. Ви купуєте. — Частіше — це навіть доісторична метода торгівлі: обмін. Наприклад, коли ви будете говорити про цей роман з вашою коханою, перед якою ви мусите особливо тонко мене виляяти — це буде типовий обмін. — "І так всю жизнь".

Так ось, недостатність на даному ринку і краму, і грошей, в порівнянні з потребою в них, і спричиняє те, що зветься "розгойдуванням життя". — По суті це щось подібне до "театру для себе", або утворення "бронзових" підприємств. Німці б назвали це явище "Ersatz-життям"...

Витонченій, інтелігентній душі властиві великою мірою прагнення до могутніх, глибоких і тонких переживань.

Але не завжди ж матеріал для нас є під рукою, та й де ж взяти потрібні для цього могутні пристрасті, жагучий темперамент і інші засоби? Порятуюнок — "розгойдування" — найпрекрасніше досягнення рафінованої інтелігентної душі.

Ще раз попереджую проти спішних висновків. — Ця гра є цілковита щирість. Інакше ж яка рація грати? Це — творчість, височінь якої іноді стає надлюдська, божественна, бо, проти всякої логіки, високо культурна тонка людина може творити речі з нічого, точнісінько, як Бог створив всесвіт!

В більшості випадків уживають методи психічного мікроскопу. Щиро рекомендую. В крайнім разі — хоч добра люпа: і через неї розглядаючи маленький прищ, можна уґрунтувати свою певність того, що у вас рак чи саркома... Прекрасна причина для трагедії, найвищого з театральних мистецтв!

Театр для себе — гра, звичайно. Але в цій грі витончені душі досягають висоти, неприступної для жадного актора звичайного театру. На жаль, ці досягнення лишаються невідомі для людства. Часто навіть — для партнера...

Як бачите, я був правий, попереджуючи вас проти спішних висновків...

Мій герой — справжній майстер цього рафінованого мистецтва "розгойдування", створення блискучих психічних афер, бронзових страждань... Прекрасне, надзвичайне мистецтво! — Скажіть, що може бути кращого, як трагедія, що дає можливість пережити всі високі й благородні почуття справжньої трагедії, і що її можна в усякий момент ліквідувати таким приступним для всіх трудящих засобом, як звичайна пудра?

Я сам відповідаю — нічого! Є ще одна відміна цієї гри. Її назва трохи незграбна, але я не зумів добрати кращої: "підкидати догори курча і чекати, що воно полетить орлом"... До цієї відміни мій герой береться зараз...

РІДНА ДУША

Невеличка скромна кімнатка. На канапці, забравшись на неї з ногами, сидить з книжкою дівчина років двадцяти. Гарненька. Відірвалася від книжки, обернулася в бік дверей і весело гукнула "заходьте". Не підводячися з канапки, потяглася назустріч Інтелігентові. Ніжний, довгий поцілунок.

Інтелігент сідає на канапку. Запалює цигарку...

По виразу його обличчя, по його руках, ви бачите, що він — це чесний, розумний чоловік, якого не розуміють, гнітять, цькують... Роля красива, меланхолічна. — Правда, зараз ніхто не наважиться сказати, що мій герой грає роллю, бо ви всі знаєте, що мій герой і справді таки такий чоловік... В усякім разі, пам'ятайте твердо, що, не забувши, що наш ґрим є ґрим, не забувши про люпу між вашим оком і маленьким прищем — ви не досягнете успіху... Правда, ви ніколи не забудете про те, що тримаєте в руках люпу, — але ж у цьому головна вигода цієї гри!..

Дівчина стурбована інтелігентовим настроєм, голубиться до нього, розпитує. Інтелігент гірко всміхнувся, безнадійно махнув рукою. Дівчина домагається. Інтелігент швидко поступається, починає розказувати. Як завжди, скоро захоплюється, ораторує...

Чому він так охоче розказує зараз те, про що не хотів розказувати вдома?.. Наївне запитання! — Аджеж цей епізод називається "рідна душа"!..

Інтелігент говорить.

Повторюються кадри виступу Інтелігента на загальних зборах з доповіддю про раціоналізацію. Але Інтелігент в цих кадрах ще більш надхнений, а слухачі ніяк не сплять. Навпаки — вони уважні, а дехто й захоплений...

«Раціоналізація».

Інтелігент ораторує в кімнаті у дівчини. Дівчина слухає уважно й серйозно.

«Нормалізація».

Інтелігент говорить. Дівчина намагається слухати уважно.

«Стандартизація».

Дівчині стає трудно бути уважною.

«Фордизація».

Дівчина розглядає власні руки.

«Тейло...»

Інтелігент раптом подивився на руки дівчини. Дівчина нігтем мизинця чистить ніготь на другій руці.

Дівчина, як тільки Інтелігент зупинився, раптом розняла руки. З невинним і уважним виразом обличчя швидко підвела голову. Маленька павза. Інтелігент підібрав губи. Помовчав і починає говорити знову — трохи стриманіше...

«Тейлоризація».

Дівчина чемно дивиться в рот Інтелігентові. Інтелігент знову потроху розходиться.

Дівчина вмостилася якнайзручніше. Дивиться невідступно на Інтелігента. На обличчі щира нудота. Інтелігент гаряче говорить.

З'являються найскладніші таблиці, діаграми, графіки.

Інтелігент витягає бльокнот і олівець і починає креслити, пояснюючи...

Дівчина знову змінює позу. Вигляд безнадійно нудний... Раптом з'являється рятівна ідея. Дівчина схоплюється, доторкується рукою до Інтелігентового плеча й біжить у другий куток кімнати.

Інтелігент, зупинений на півслові, спантеличений і ображений.

Дівчина повертається з коробкою цукерок. З веселим виглядом влаштовується зручненько поруч Інтелігента. Вибирає собі цукерку і кокетливо частує Інтелігента. Інтелігент махнув рукою. Усмішка, просякнена гірким, але мужнім стражданням. Знизав плечима (що там, мовляв, розказувати — нецікаво, видно)... Дівчина протестує, кокетує, ласкавиться, робить обличчя маленької дівчинки.

Інтелігент знову поступається. Знов починає говорити.

Це — вимога гри.

Знову пливуть діаграми, графіки, таблиці.

Дівчина зібралася вся докупки, як кошени, влаштувалася дуже зручно, поклала голову на плече Інтелігентові. Коробка з цукерками в неї на колінях. Інтелігент ораторує, обурюючися, жаліючися, просякнений відчуттями невизнаного генія. Дівчина час од часу скоса поглядає на нього, обережно вибирає цукерку за цукеркою й кладе їх у рот. Вигляд у неї цілком спокійний — влаштувалась... Інтелігент її обличчя не може бачити, і тому вона цілком перестала слухати і обмежилася цукерками.

Раптом обоє глянули на двері: Інтелігент — з надзвичайно незадоволеною фізіономією, а дівчина — з виразною радістю. Вона відсунулася від Інтелігента, спустила ноги з канапки.

Входить типовий "молодой человек". Одягнений з претензією на шик. Фатуватий, самовпевнений, підкреслено — спритний. Очевидно з першою візитом: коротко оглядає кімнату. В руках — квіти, які він з розв'язною граціозністю передає дівчині.

Дівчина схопилася, гостинно вітається, бере квіти, задоволено дякує. "Молодой человек" вклоняється ще розв'язніше.

Інтелігент сидить похмурий, ображений всім виглядом нового гостя, кожним словом і жестом дівчини.

Це дуже звичайний випадок в людській трагічній практиці. Ви пропонуєте тканину прекрасного благородного малюнку і раптом шматок бездарно розмальованого маркізету притягає увагу вашої покупниці. Я знав продавців мануфактурних магазинів, які щиро

страждали в таких випадках. Бо неприємно відчувати презирство до покупця, а особливо коли це жінка...

Курча, як його не підкидай угору, не хоче летіти орлом. Це закономірно, звичайно, але не завжди втішно... Взагалі мушу сказати одверто, — ця гра завжди кінчається програшем...

Дівчина знайомить гостей. "Молодой человек" — люб'язний з відтінком фамільярності. Інтелігент — церемонний.

Дівчина сіла знову на канапку, "молодой человек" — на стілець біля канапки. Розмова. Інтелігент у ній участі не бере. "Молодой человек" шикарно залицяється до дівчини, не звертаючи жадної уваги на Інтелігента. Дівчина задоволена, весела, всміхається, кокетує.

Інтелігент сидить мовчки, витягнувшись, з кам'яним лицем.

"Молодой человек" розповідає про щось дуже веселе. Дівчина весело сміється.

Інтелігент похмуро підводиться. Витримано, по-світському вклоняється. Дівчина простодушно стурбована, щиро незадоволена. "Молодой человек" встав, чекає. Інтелігент категорично відхиляє прохання дівчини. Дуже ввічливо прощається з "молодым человеком". Виходить. Дівчина йде за ним.

"Молодой человек" сів, зробив задоволене обличчя, підморгнув сам собі.

Я точно не знаю, звичайно, бо дуже мало знайомий з цим "молодым человеком", але гадаю, що він не має на увазі гратися в курча. Він належить до категорії тих людей, які добре знають, що найбільш приємна річ, на яку здатне курча, — це бути з'їденим у засмаженому вигляді (в сухарях або о-натюрель). Особливо — коли з салатою та з молоденькими огірочками...

В передпокої напівтемно. Дівчина ласкаво голубиться до Інтелігента, дивиться на нього знизу ввверх. Інтелігент мовчки, холодно, повертає вимикач. Засвітилась електрика. Дівчина відійшла. Інтелігент бере з вішалки капелюха, ще раз підкреслено чемно вклоняється. Дівчина робить ще одну спробу вблагати його. Інтелігент відповідає дуже уразливо, показуючи рукою в бік її кімнати.

...В її кімнаті "молодой человек" регоче, як йолоп.

...Дівчина зажурена, ображена, Інтелігент ще раз вклоняється, виходить. Дівчина кілька секунд стоїть непорушно, потім підходить до дзеркала біля вішалки.

В дзеркалі дуже засмучене, ось-ось заплаче, обличчя дівчини...

ЩЕ ОДНА ХМАРКА

Дівчина з кишені пальта дістає пудреницю.

Набирає пудру, злегка вдарила пальцем по пухівці, щоб збити зайву пудру. Біла хмарка повільно сідає на долівку. Дівчина уважно пудриться...

Екран потемнів. Павза. Гра в курча закінчилася так, як і мусіла закінчитися...

Безглузда гра, правда? Для ідіотів гра, так? — А ви, дорогий читачу, твердо певні, що вмієте відрізнити курча від орла? Твердо? Даремно...

Гра в курча кінчилася. Дальші події починаються з цитати з Достоевського, а далі будуть ще цитати з інших авторів...

«НАЙГРШЕ ЛЮДИНІ, КОЛИ ЇЇ ІТИ НІКУДИ»...

Утилітаристи, вузькі люди, позбавлені фантазії, урбаністи та інші продукти 20 століття можуть запитати: "а навіщо, власне, ходити"? Що їм скажеш? І говорити нічого не буду!

Цілий ряд кадрів: Інтелігент похмурий без цілі вештається вулицями. Кадри раз-у-раз темніють. Сутечіє. В останніх кадрах засвічуються вечірні вогні...

... «ДОРОГА В ЖИЗНИ ОДНА»...

Пивна середнього ґатунку. Багато відвідувачів. Інтелігент сидить сам біля столику. Сумно п'є пиво. На столі чотири пляшки.

Циферблат стінного годинника показує 10 годину.

Музика: скрипник і піяніст. Скрипник грає щось дуже веселе, як уважати на рухи всього тіла, але обличчя його залякло в постійній тупуватій журбі і очі втупилися в одну точку.

Окремі столики. Здебільшого їх зайнято громадянами пролетарського походження. Один-два червоноармійці. Женщини в хусточках. Різною мірою весело — залежно від кількості пляшок на столі. Окремо — солідна пара: літній гладкий дядя нетрудового вигляду, мабуть, крамар з базару, його суха, сварлива супруга. Супруга невтомно пилить і шпигає. Чоловік цілком байдуже діловито п'є пиво. На столі з півтузена пляшок.

Інтелігент уже розм'як. На столі теж шість пляшок. Оглядає публіку.

На певному шаблі заголення благородної душі, що його створює благословенна сила алкоголю, людина виправдує твердження Аристотеля щодо свого суспільного характеру...

Мій герой — шукає людину... Не думайте, що Діоген монополізував цю професію...

«ДОРОГА В ЖИЗНИ ОДНА»...

Музика грає. Скрипник допомагає собі всім тілом. Очі однаково безнадійно журливі. Піяніст теж захопився зворушливістю романсу.

Серйозна проблема...

Ресторанна музика йшла власними шляхами, що ніякими революціями та війнами не визначалися жадною мірою.

Це — окремий, чарівний, автономний світ.

Не так давно розніжували серця наших батьків ніжні "хризантеми". Не так давно прекрасні душі переживали прекрасні достоевські "надриви". Із такого ґрунту вирости чудесні ароматні квіти. Квіти 20 століття. Їх аромати — дхнуть сучасністю, дхнуть останнім днем... "Останнім криком моди"... Я сподіваюся, що останнім...

Ви мусите пам'ятати, мої старші читачі, рафінованого творця, генія нової музики, — незабутнього автора пальців, що дхнуть ладаном. Ви мусите пам'ятати захоплення кокаїнеточками — яке ж бо вишукане, надзвичайне слово! Ви мусите знати, відчувати цей аромат спирту, кокаїну, опію і обов'язково мерця, з якого вже почала бігти сукровиця. Загострений, тонкий аромат, створений мистецтвом згідно з точним соціальним замовленням витончено культурних постійних відвідувачів ресторанів! — А пам'ятаєте Антільські острови? Яка прекрасна, таємна, зворушлива екзотика! Геніальне передбачення смаків: наша ресторанна сучасність — це Марсель, Париж, Африка, Батавія, — це апаші, циліндри, манто, Філібери, колоніальні красуні, ножі, "Лахміття серця" і "Дорога в житті одна"...

— Таки, справді, одна!..

Товаришу інтелігентний читачу мій, не кажіть мені, що вам в ресторані Скрябін більш подобається, ніж "Лахміття серця"!..

Товаришу, всіх інших ґатунків, читачу мій, коли ви по ресторанах не буваєте, все ж таки не обвинувачуйте мене в тому, що говорю про дрібниці. Це не дрібниці. Мелодійний, безперервний ряд — Марселі, Філібери, танго, джаз-банди, фокстроти, чарлстони — це мелодійний музичний акомпаньямент життя, $\frac{5}{6}$ культурного життя. Хто скаже, що акомпаньямент поганий. Рафінована культура визначає рафінований шлунок. Рафінований шлунок вимагає рафінованих страв. Рафінований шлунок — це попсований шлунок. Він нічого, крім речей напівпережованих, перетравити не може. І вихід створило мистецтво... Не лякайтеся батавських ножів і сен-жерменських апашів, і колоніальних гетер! Суть проста, проста, як каша, — суті й зовсім немає: самі оздоби. А їх не їдять... А важкий хліб життя захований під цими оздобами, пережований дбайливим мистецтвом, — точнісінько, як ніжна мати на селі пережовує шматок хліба для своєї дитини, загортає цю кашку в ганчірку, прокушує дірочку і заспокоєна йде працювати, знаючи, що дитина не вдавиться і буде сита. — Не бійтеся за рафіновані шлунок ще й тому, що вони все одно вже безнадійно попсовані!.. "Дорога в житті одна"...

До речі, музика й досі ще грає цю чудесну річ...

Інтелігент зажурено оперся головою на руки. Похитується в такт музиці. Встає і трохи непевними кроками йде вглиб пивної.

Музика експресивно доводить, що дорога в житті одна.

Обідрані двері. На ній невмілий напис якимось квачем: "Уборная".

Музика грає. Музиканти надзвичайно експресивні... Інтелігент вертається до свого столика. Біля столика зустрічається з якимось новим гостем: або більярдний шахрай, або просто дрібний злодій. Він шукає очима вільного місця. Інтелігент зраділо пропонує йому місце біля свого столика. Садовить. Сідає сам. Енергійно стукає по столу кухлем з пивом. Сердечно розмовляє з новим другом. Раптом схаменувся, схопився, офіційно рекомендується.

За столиками навкруги настроїв щораз кращає. Кількість пляшок збільшилася... Відміни за столиком нетрудових супругів обмежилися лише кількістю пляшок.

Інтелігент виливає душу перед новим другом. П'яний і п'яно щирий. Друг справно наливає собі й п'є. Слухає без особливої зацікавленості. Підтакує... Покликав офіціанта й дав замовлення.

Інтелігент розказує, сердечне й разюче. Пенсне труситься...

Оповідання, звичайно, не дуже послідовне... Реалістичну школу створено людьми, що не п'ють нічого, крім нарзану...

Марія Савівна... Доповідь Інтелігента... Ляльки з громадської війни... Рідна душа... "Молодой человек"... Товариш, якому відати належить... Діаграми й графіки... Напис: "Діловод"... Серветка в супі... Німецька рогатка... Знову діаграми...

Друг дбайливо п'є пиво й їсть сосиски. Не слухає, але підтакує. Наливає собі й Інтелігентові. Чаркуються. П'ють. Інтелігент повісив голову, помовчав. Підвів голову, стиснув руки на грудях, покрутив головою й гукнув на офіціанта. Виймає з гаманця карбованця, дає замовлення музиці...

Між іншим, рідкий випадок цілком конкретизованого соціального замовлення. Звертаю особливу увагу критиків та теоретиків мистецтва...

Годинник на стіні показує 12 годину.

... "В лохмотьях сердце... а в этом сердце столько страсти"...

Музики грають дуже виразно.

Інтелігент виливає рештки душі. Найвищий щабель п'яної щирості. Друг його зовсім не слухає: він приємно випив, закусив, повеселішав, розглядає публіку і лише коли-не-коли підтакує...

Ряд ще більш незв'язаних уривків з попередніх кадрів, що показували всякі нещастя Інтелігента...

Власне кажучи, це теж гра в курча. Але благословенна міць алькоголю допомагає твердій вірі в справжнього орла...

Інтелігент конче розм'як, схилився на мокрий стіл. Плечі трусяться. Друг подивився на нього, пожував губами, одяг картуза, вдарив Інтелігента по плечі. Той тільки крутнув головою. Друг здвигнув плечима й пішов.

Музика грає надзвичайно виразно.

Пивна вже напівпорожня... Настрій на решті столиків теж підупав...

Між іншим — це закон. Останніми, здебільш, лишаються компанії найменш веселі.

Музика дограє останні такти. Інтелігент гаряче плече в долоні. На обличчі страждання.

Скрипник укладає скрипку в футляр. Піяніст зачинає піяніно.

Інтелігент знову йде між столиками вглиб пивної.

Занятих столиків лишилося зовсім мало.

Інтелігент вертається до свого столика. Важко сідає. Деякий час сидить, тупо дивлячися на пляшку. Стукає офіціанта. Замовляє. Офіціант вагається: пізно. Інтелігент витягає гаманця, розплачується, дає на чай. Офіціант згоджується, приносить ще пару пива.

Це той випадок, коли говорять: "душа потребує".

Біля столика, поруч піяніна, скрипник і піяніст. Піяніст допиває пиво й збирається йти. Скрипник з безнадійно зажуреними очима жадібно їсть сосиски.

Інтелігент сидить непорушне, не відриваючи очей від кухля з пивом.

Стіний годинник показує 1 годину.

Всі столики порожні. В повітрі непорушно стоїть холодний дим тютюну. Лямпочки вгорі розпливаються в тусклих авреолях. В глибині, за буфетом, що майже розтанув у димній імлі, постаті буфетника й офіціанта втомлено зводять розрахунок. Лямпочок декілька, горять тільки вгорі. Кожна лямпочка від кожного стола і від кожного стільця дає тінь на брудній заплываній долівці, густо засипаній недокурками. Столи мармурові, на залізних ніжках, залиті пивом. Віденські стільці стоять біля кожного столика в випадкових позиціях, як їх поставили, ідучи з пивної відвідувачі. З дальнього кутка кімнати, від піяніна до дверей пройшла темна, суха, згорблена постать скрипника з футляром під пахвою. Інтелігент, що сидів у другому кутку, важко підводиться і непевними кроками теж іде до дверей... Пивна порожня... Екран поволі темнішає...

Це визначає кінець епізоду... Одного з багатьох подібних, певна річ... Черговий епізод такий звичайний, що я навіть не знаю, навіщо, власне кажучи, режисер вмістив його в картину... Проте, всі епізоди цієї картини теж цілком звичайні...

«МУЖЧИНА, ДАЙТЕ ПАПІРОСКУ»

Інтелігента на вулиці спиняє дівчина, дешево одягнена, на вигляд стомлена й голодна. Інтелігент дає цигарку, запалює сірника. Інтелігент ввічливий і фамільярно ніжний навіть. Умовляються...

Ви бачите, що мій герой не зрікається своєї прекрасної мрії — знайти Людину. Ви бачите, що він, не маючи ліхтаря, запалив сірника і, напевне, побачив те, що потрібно. В усякім разі він роздивився, що дівчина ще дуже молода. А молодість... ну, це ж само собою ясно!..

Інтелігент виймає гаманця, лічить готівку. Очевидно — мало, бо Інтелігентові ніяково.

Дівчина спочатку висловлює презирство, потім починає лаятись. Інтелігент заховав гаманця і робить спробу вплинути на дівчину якимись то, як видно, благородними словами і власним виглядом. Дівчина лається.

Інтелігент робить обурене обличчя, відвертається презирливо, оглядає дівчину через плече, здвигує плечима і з виглядом якнайдостойнішим іде геть.

Дівчина вслід люто лається... Екран темніє...

Коментарії непотрібні? — Сподіваюся, ні.

Зверніть тільки увагу на нетактовність життя, на його нечулість, взагалі — на нехудожність, ви могли б бачити разючу картину широкої й глибокої душі, що кидається з розпачу в безодню розпусти і т.ін., — брак якихось 60 коп. позбавив вас цієї яскравої сторінки...

Картина, як кожна хороша картина, має в кінці поцілунок у діяфрагму...

Марія Савівна в спальні. Лежить в ліжку й читає.

Інтелігент улазить у кімнату. Намагається триматися твердо. Акуратно вішає капелюха.

Сідає на стілець біля ліжка. Деякий час мовчить, спершися в глибокій тузі головою на руку. Марія Савівна схвильовано і ніжно запитує. Інтелігент пересів на ліжку й заховав голову в неї на грудях.

Марія Савівна зворушена, гладить його по голові. Інтелігент обіймає Марію Савівну. Довгий поцілунок. Діяфрагма.

КІНЕЦЬ ШОСТОЇ ЧАСТИНИ